

КОРОЛЬОВА В. В.,

кандидат юридичних наук, завідувач
кафедри державно-правових дисциплін
(Університет економіки та права
«КРОК»)

ORCID ID: 0000-0003-2998-6144

ДОЛЯНОВСЬКА І. М.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри державно-правових дисциплін
(Університет економіки та права
«КРОК»)

ORCID ID: 0000-0002-1606-7096

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

УДК 340.114**DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.4.2.49>**

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ПРИНЦИП ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ТА ДОСВІД УКРАЇНИ

Справедливість як основоположний принцип юридичної відповідальності є вирішальною у правових системах України та країн Європейського Союзу, виступаючи не лише як моральний ідеал, а й критерій легітимності та ефективності законодавства. Стаття аналізує проблеми та виклики, пов'язані з практичним застосуванням справедливості в юридичних системах, на прикладах конституційної практики України та судових рішень Європейського суду з прав людини. Основна увага зосереджена на досвіді Конституційного Суду України та європейських судових інстанцій у використанні цього принципу для захисту прав і свобод, що виявляється через значне обговорення і розробку методологій захисту. Важливою темою дослідження є також вплив недосконалості законів, що не відповідають справедливості, на соціальну стабільність і довіру до правової системи.

Стаття наголошує на значенні справедливості для гармонії та стабільності в суспільстві, а також підкреслює роль юридичного порядку в проникненні справедливості на всі рівні законодавчої та правозастосовної діяльності. Особлива увага приділяється рішенням Європейського суду з прав людини, які підкреслюють важливість гармонійного врахування інтересів учасників судового процесу та роль судової дискреції у забезпеченні справедливих рішень. Ці аспекти є ключовими для забезпечення правосуддя та підтримки довіри до правових інституцій.

Особлива увага приділяється викликам, пов'язаним із практичним застосуванням цього принципу, зокрема через аналіз конституційної практики України та судових рішень Європейського суду з прав людини. Стаття висвітлює, як недосконалість законів, що не відповідають принципам справедливості, може спричиняти соціальні напруги і знижувати довіру до правової системи. Також зазначено, що справедливість необхідно інтегрувати у всі рівні законодавчої та правозастосовної діяльності, щоб забезпечити гармонію та стабільність у суспільстві. Наголошується на складності практичного застосування

справедливості, адже не завжди можливо знайти однозначні рішення для всіх юридичних випадків.

Ключові слова: *справедливість, юридична відповідальність, Європейський суду з прав людини, права людини, принципи юридичної відповідальності, міжнародний досвід, конфлікт.*

Korolova V. V., Dolianovska I. M. Justice as a fundamental principle of legal responsibility: European standards and Ukrainian experience

Justice as a fundamental principle of legal responsibility is crucial in the legal systems of Ukraine and the European Union, acting not only as a moral ideal, but also as a criterion of legitimacy and effectiveness of legislation. The article analyzes the problems and challenges associated with the practical application of justice in legal systems, using examples from the constitutional practice of Ukraine and the judicial decisions of the European Court of Human Rights. The main attention is focused on the experience of the Constitutional Court of Ukraine and European courts in using this principle to protect rights and freedoms, which is manifested through significant discussion and development of protection methodologies. An important topic of the study is also the impact of imperfect laws that do not meet justice on social stability and trust in the legal system.

The article emphasizes the importance of justice for harmony and stability in society, and also emphasizes the role of the legal order in the penetration of justice at all levels of legislative and law enforcement activities. Particular attention is paid to the decisions of the European Court of Human Rights, which emphasize the importance of harmonious consideration of the interests of the participants in the legal process and the role of judicial discretion in ensuring fair decisions. These aspects are key to ensuring justice and maintaining trust in legal institutions.

Particular attention is paid to the challenges associated with the practical application of this principle, in particular through an analysis of the constitutional practice of Ukraine and the judicial decisions of the European Court of Human Rights. The article highlights how the imperfection of laws that do not comply with the principles of justice can cause social tensions and reduce trust in the legal system. It is also noted that justice must be integrated into all levels of legislative and law enforcement activities in order to ensure harmony and stability in society. The complexity of the practical application of justice is emphasized, since it is not always possible to find unambiguous solutions for all legal cases.

Key words: *justice, legal responsibility, European Court of Human Rights, human rights, principles of legal responsibility, international experience, conflict.*

Вступ. Справедливість як основоположний принцип юридичної відповідальності відіграє важливу роль у правових системах України та країн ЄС, виступаючи не лише як моральний ідеал, але й як критерій легітимності та ефективності законодавства. Проте, виклики, пов'язані з реалізацією цього принципу у практичній діяльності, викликають суперечки та суспільний опір, що свідчить про проблематику забезпечення справедливості в сучасних законодавчих ініціативах. Зосередження уваги на досвіді використання цього принципу в практиці ЄСПЛ може допомогти виявити потенційні шляхи оптимізації законодавчого процесу, а також зміцнення довіри та соціальної стабільності через справедливе правосуддя.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз ролі справедливості як основоположного принципу юридичної відповідальності в правових системах України та країн Європейського Союзу.

Результати дослідження. Стан дослідження проблеми є досить розвиненим, особливо у контексті конституційної практики України та судових рішень ЄСПЛ. Значні дослідження, здійснені такими авторами, як Шелеве Н. В. та Грень Н. М., а також практичне застосування цих принципів у рішеннях Конституційного Суду України та європейських

судових інстанціях, свідчать про активне обговорення і розробку методологій захисту прав і свобод через призму справедливості. У правовій системі, справедливість виступає не просто як моральний ідеал, а як важливий юридичний критерій, що забезпечує легітимність і ефективність законодавства. Вона є невід'ємною частиною юридичного порядку, пронизуючи всі рівні законодавчої та правозастосовної діяльності. І. Бабич зазначає, що «справедливість, як юридична категорія, набуває якості принципу тією мірою, в якій вона втілюється у нормі права», підкреслюючи її основоположну роль у формуванні правових норм.

В Конституції України справедливість відіграє ключову роль, зокрема, через принципи бюджетної системи, що передбачають неупереджений і справедливий розподіл суспільного багатства між громадянами та територіальними громадами (ст. 95) [1]. Цей принцип підкреслює важливість справедливості як основи для соціальної стабільності та гармонії.

Проте, закони, які не відповідають вимогам справедливості, часто зустрічають опір у суспільстві, що веде до проблем із їх виконанням та прийняттям. Наприклад, Н. Шелевер аргументує, що право повинно бути справедливим не тільки в ідеалі, але й у своїй практичній реалізації, щоб воно відображало фундаментальні принципи справедливості та рівності [2]. Несправедливі закони викликають соціальні напруги та знижують довіру громадян до державних інститутів.

Враховуючи значення справедливості у регулюванні суспільних відносин, Конституційний Суд України активно використовує цей принцип у своїй практиці, вважаючи його вирішальним для визначення законності та справедливості юридичних рішень. Важливо, що в рішенні суду, наприклад, в справі № 15-рп/2004, справедливість розглядається як засіб досягнення балансу між державним регулюванням та особистими правами і свободами, що є ключовим для забезпечення гуманності правосуддя і довіри до правової системи.

Г. І. Бережанський наголошує, що в юридичному розумінні справедливість виявляється через рівність у правовому статусі осіб та пропорційність відповідальності за вчинені дії [3, с. 192; 4, с. 31].

О. В. Гришук та З. А. Добош виділяють справедливість як фундаментальну цінність, що відіграє ключову роль у розробці правових норм та інститутів, вносячи свій вклад у ефективність правової системи [5, с. 269]. Проте, вважаємо, що спрощене тлумачення права через призму справедливості може бути обмеженим, адже справедливість має багатогранний характер і охоплює ширше коло питань. Саме тому заходи забезпечення справедливості виникають там, де виявляються порушення прав, свобод та законних інтересів особи.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» підкреслив, що принципи справедливості, публічності та оперативності судового розгляду не мають значення, якщо відсутній сам судовий процес. Це підкреслює ідею, що доступ до суду є фундаментальним, і захист прав і свобод неможливий без можливості звернення до судової інстанції. У цьому контексті ЄСПЛ також наголосив на тому, що право на об'єктивний судовий розгляд не є абсолютним і може потребувати певного регулювання законодавством, яке має бути адаптоване до потреб та ресурсів конкретної держави, але при цьому не повинно суперечити основним цілям і принципам Конвенції про захист прав людини та основних свобод [6].

У своїх рішеннях ЄСПЛ визначає, що будь-які обмеження права на судовий захист повинні відповідати критеріям легітимності та пропорційності. Тобто, обмеження повинні переслідувати законну мету і забезпечувати баланс між застосованими засобами та необхідністю їх використання для досягнення цієї мети [6]. Такий підхід вказує на гнучкість і адаптивність правової системи до різноманітних ситуацій, одночасно зберігаючи основні принципи справедливості та правової визначеності.

Право кожної особи на справедливе судочинство передбачає гармонійне врахування інтересів усіх учасників судового процесу, з увагою до специфіки кожної справи, наявності доказів та можливостей для апеляції вироку. Справедливість у цьому контексті проявляється через забезпечення прозорості розгляду справи протягом встановленого часу судом, що відзначається своєю незалежністю та об'єктивністю. Важливою є і роль суддівського

розсуду, адже справедливість має індивідуальний характер і вимагає врахування конкретних обставин.

Європейський суд з прав людини у справах, таких як «Сергій Волосюк проти України» та «Довженко проти України», наголошує на важливості чіткого визначення меж дискреційних повноважень органів державної влади для забезпечення основного рівня захисту прав, гарантованих в демократичному суспільстві [7, с. 10]. Касаційний кримінальний суд Верховного Суду розглядає судову дискрецію як сукупність прав та обов'язків суду, що дозволяє обирати між кількома законними альтернативами з метою вибору найбільш справедливого рішення [8].

ЄСПЛ у своїх визначеннях справедливості звертає увагу на аспекти, які не зазначені в ст. 6 Конвенції, такі як належне повідомлення, законне отримання доказів, обґрунтованість вироку, забезпечення рівності сторін, невтручання інших гілок влади та принцип правової визначеності.

В контексті реформування національного законодавства, важливо забезпечити захист конституційних прав та свобод людини, оскільки кожна особа прагне бути впевненою в захисті своїх прав у разі звернення до кримінального судочинства. Важливо, щоб нові законодавчі акти відповідали стандартам, встановленим міжнародними договорами та Конституцією України. Хоча Конституція не визначає справедливість як окремий принцип, вона інкорпорує його елементи у свої положення, підкреслюючи рівність перед законом і забезпечуючи невід'ємні права та свободи.

Висновки. Справедливість як основоположний принцип юридичної відповідальності має значення як у правовій системі України, так і в системах країн ЄС, виступаючи критерієм легітимності та ефективності законодавчих норм. Цей принцип відіграє вирішальну роль у забезпеченні гармонії та соціальної стабільності, пронизуючи всі рівні законодавчої та правозастосовної діяльності. Проте, суспільний опір та проблеми з виконанням законів, які не відповідають принципам справедливості, підкреслюють важливість її практичного втілення у нормах права. Використання принципу справедливості в судовій практиці є ключовим для забезпечення правосуддя та підтримки довіри громадян до правової системи.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/conv#Text>
2. Шелевер Н. В. Справедливість як основоположний принцип права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/35515/1/18.pdf>
3. Бережанський Г. І. Особливості розуміння права на справедливий суд. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 3. С. 191–196.
4. Бережанський Г. І. Організаційно-правові засади реалізації права на справедливий суд: порівняльно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2018. 250 с.
5. Гришук О. В., Добош З. А. Конвергенція справедливості і права: філософсько-правовий аспект : монографія. Хмельницький : Хмельн. ун-т управл. та права, 2013. 268 с.
6. Справа «Голдер (Golder) проти Об'єднаного Королівства» : Рішення Європейського суду з прав людини від 21.02.1975. База даних «Законодавство України» / ВР України : офіційний вебпортал. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_086
7. Case of Campbell and Fell v. The United Kingdom (Application no. 7819/77; 7878/77) : Judgment of the European Court of Human Rights, Strasbourg, 28 June 1984. European Court of Human Rights : website. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57456>
8. Справа «Довженко проти України» (Заява № 36650/03) : Рішення Європейського суду з прав людини від 12 січня 2012 р. База даних «Законодавство України» / ВР України : офіційний вебпортал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_845.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.08.2025

Дата публікації: 26.09.2025

